

Pokolsár

Száráz Miklós György a Felvidékről, Erdélyről,
Rómáról és Andalúziáról

Írt két kultuszregényt és egy kisregényt, napilapos tárcáin ezek vigadnak sírva szombatoként, máskor ránehezülnek a mondatai az olvasóra. Cigánykönyve a magyar nyelvű, cigányokról szóló esszéirodalom megkerülhetetlen darabja, judaisztikai kötetét sokadszorra adták ki. De vajon árnyékot vetett-e írói pályájára a Kossuth-díjas író édesapa, Száráz György? Hozzáadott-e valamit az író látásmódjához, hogy sokáig könnyűbúvár-régésznek, tenge-résznek, majd történésznek vagy filmrendezőnek készült? És hogyan ég rá egy kisgyerek retinájára a spanyol táj; hogy bukkan-nak elő Fellini képsorai a könyvek címében és szövegében; mi tör-ténik, amikor Rómában kölykök rugdalják a templomkaput foci-labdával? Száráz Miklós Györggyel beszélgettünk életútjáról, az irodalomról, a csavargásról és a világról. Eredetileg két-három könyvet szeretett volna írni, csak az a baj, hogy előre nem tudni, melyik az a két-három kötet, aminek érdemes nekiülni.

– Édesapád Száráz György Kossuth-díjas író. Milyen volt híres író gyerekének lenni? Tudatosult ben-ned, hogy apád más, mint a többi apa? Kivételezett helyzetben érez-ted magad, vagy zavart?

– Híres? John Lennon vagy Puskás a híres. Jó, a gimnázium-ban, az egyetemen talán számított ez valamit. Semmi különös. Belenőttem abba, hogy író. Az volt a normális. Annyit éreztem, hogy nem jár munkába, mint a többi gyerek apja, hanem az íróasztalánál ül és gépel. Ugyanakkor azt is hamar tudtam, hogy valami nem stimmel velem; hogy börtönviselt. Akkoriban Törökbalinton éltünk, mert oda telepítették a nagyszüleimet a Felvidékről a háború után. Anyám pedig, aki orvosnő volt, ott keresett munkát a tüdőkórházban. Hogy mikor, kitől tudtam a börtön-ről, az megfoghatatlan. A gyere-kektől biztos nem; alig hiszem, hogy tudtak róla. Gondolom, a tüdőkórház felnőtt dolgozói – orvosok, nővérek, gondnokok, sze-

relők, mosodások, sofőrök, kony-hások, kazánosok – között lehetek olyanok, akik tudták; de nem emlékszem, hogy ezt én valaha éreztem volna. A nagyszüleim-mel soha, a szüleimmel pedig – emlékeim szerint – jóval később, talán az általános iskola vége felé beszéltem először komolyan erről. És mégis valahogy tudtam, hogy apám nem szokványos lény. Biztosan mindenki ilyennek látta az apját. Azt persze nem lehetett nem észrevenni, hogy amikor a rendes emberek elmentek dolgoz-ni, ő aludt, éjjel meg füstfelhőbe burkolózva otthon dolgozott. Sokaknak érthetetlen volt, hogy anyám, a doktornő mit kezd egy ilyen nagydarab, börtönviselt, isko-lázatlan palival. Egyszóval nem az író-sága volt a meghatározó. Az író-sága nekem csak gimnazistaként „esett le” igazából, amikor már ismert volt: színházak, tévé, rádió, díjak, ÉS, a zsidótanulmány.

– Ha téged sem az író-sága, hanem a börtönviseltsége foglal-

koztatott, akkor hogyan viszonyult hozzá a család?

– Hol ő volt a fekete bárány, hol nem. Nehezen lehetett elhelyezni, és ez a családban is érzékelhető volt. Egy közel kétméteres férfi, akinek priusza van, de érettségije nincs, ugyanakkor intelligens, művelt és olvasott, nagyon is hatá-rozott elképzelésekkel. Apámat egyfajta világítótorony-embernek gondoltam, aki nem keresi az igazodási pontokat, hanem ő maga az igazodási pont. Felmérte a világot, és annak alapján maga határozta meg, hogy mit lehet és mit nem. Anyám elfogadottsága – a doktornő, az adjunktus asszony, a fehér köpeny, a nyakában lógó fonendoszkóp –, az ő szerepének, hivatá-sának megkérdőjelezhetetlensége rávetült apám ködös világára is. Ha egy írónak író volt az apja, kézen-fekvő azt gondolni, hogy hatott rá. Nyilván igaz is. Ahogy az ellenha-tás is. A tagadás, menekülés, ellen-szegülés. De ez is kiszámítható. Ennél érdekesebb, hogy egy ideje azt gondolom: talán inkább anyám hatott. Észrevétlenül. A humora. A derűje is. A szókincse. Bizonyos fordulatai. Anyámnak erős nyelvi világa volt. Nagy levelezőként olyan leveleket írt, hogy sirtak vagy vinnyogva röhögtek rajta a rokonok. Apám kitartó volt. Okos.

Logikus. Intelligens. Mindent meg akart érteni. Azt írta, hirdette, hogy hisz az értelemben, a megértés lehetőségében. Aztán éjszakai beszélgetésekben, hajnalig tartó dumálásokban mintha arról akart volna meggyőzni, hogy semmi értelme az értelemben, úgyis az önző érdek győz. Azt hiszem, ez volt a hamiskodás: valójában tényleg hitt abban, hogy a belátás, a megértésre törekvés előrevisz. Hogy van olyan, hogy haladás. Anyám nem akart mindent megérteni. Ő elfogadta a dolgokat olyanoknak, amilyenek. Kínóztam is szegényt emiatt: nem hittem, nem értettem, hogy nem akar érteni, magyarázni bizonyos dolgokat. Bánom már az ostobaságomat.

– *A közelmúltban készülő családrejényedből közöltél részleteket. Mennyire volt meghatározó az életedben a szűken vett családon túl a nagycsalád, a nagyszülők, dédszülők világa?*

– Nem családrejény. Egyáltalán nem. De amiket közöltem, azok valóban családi anyagok, történetek. Majd meglátjuk. Azért álltam le a közléssel négyszázezer karakter után, mert a nyitott résznek itt vége. Ezek adják a háttérrel: kellett valami, ami hajtson, a heti határidő. Különben mindezt sosem, vagy évek alatt döngetem le, viszem papírra. Megálltam, mert innentől ez már zárt műhelymunka. A család nagyon fontos volt. Kimondatlanul. Még úgy is, hogy apám látványosan irtózott a kötelező családi összejövetelektől, ahol aztán villámgyorsan hozzá igazodott mindenki, az alföldi és az erdélyi rokonlátogatásokkor is. Számon tartottuk, honnan származunk, tartottuk a kapcsolatot a szilágysági, dunavecsei, mezőberényi rokonsággal.

– *Édesanyád a törökbálinti tüdőkörház orvososa volt, a kórház területén nőttél fel. Hogy emlékszel erre?*

– Gyerekként jó volt ott lakni. A kórház az egykori Majláth-kastélyban van. Körülötte betonkerítéssel körülkerített, hatalmas erdő, óriási park római sírkövekkel,

Óvoda (1962)

kutakkal, díszlépcsőkkel, öreg kertésházzal és üvegházzal, garázsokkal, tenispályákkal, labirintusszerű kazánházzal, szerteágazó, sötét pincékkel, gesztenyefasorokkal. Csuda volt. Régóta kísért, meg kellene írni.

– *Az említett családrejény részleteiben utalsz arra, hogy az egyik nagyapád nem a nagyapád.*

– Apám ötvenéves volt, én huszonöt, amikor megtudtuk, hogy a nagyapám, akit apám az apjának tudott, nem volt az apja. A névadó apai ágról sok mindent tudok, és ezt nem érzem halott tudásnak, holott ezek szerint velük nem vagyok vér szerinti rokonságban. De ez már így marad, mert így akarom, hogy az a nagyapai ág is nagyon fontos. A vér szerinti ágon is érdekes a családtörténet. Ez a nagyapám – melyiket is mondjam

valódinak? – Amerikát járt, az elnökkel a washingtoni Fehér Ház kertjében parolázott. 1872-ben született. Majdnem hatvanévesen nemzette apámat. A maga tehetségéből lett gazdaggá. Két méternél magasabb férfi volt, húsz éven át országgyűlési képviselő. A nagyanyámat haláláig nyomasztotta a csalása. Névadó nagyapám és a testvérei? A nővére a két háború közt hastáncosnő volt Egyiptomban meg Szudánban. Jól ismertem, haverok voltunk. Körömcipőben és kiskosztümben barangolt az erdőben velem meg a kutyákkal. Imádta a kutyákat. Én hatéves voltam, ő meg hatvanöt. E rokonok ludovikások, hadapródiskolások. Nagyapám öccsét partizánvadászat vádjával 1953-ban kivégezték. Ottlik említi őt a *Budában*. Remek atléta volt, Kőszegre és a Bocskai járt, Ottlik fölött két évvel. Vívóedző, síbajnok, szerelmes a saját unokahúgába, a világszép Kisiday Irmába, aki ugyan viszontszerette, aztán mégis hozzáment egy libanoni arab gyároshoz. Mindkét apai ágat elég jól ismerem. Ehhez képest az anyai ágról keveset tudok.

– *Hogy érintett, amikor megtudtad, hogy nem az a nagyapád az, akit annak hiszel? És hogyan derült ki?*

– Nagyanyám a halálos ágyán mondta el apámnak, apám pedig fél évig nem mondta el nekem. Azzal érvelt később, hogy engem féltett. Ma sem értem, mitől. Nekem nem változott, nekem megmaradt az apám. És a nagyapám is, mert azt azonnal éreztem, hogy az már nem változik bennem soha, hogy a nagyapám marad az, aki mellett felnőttem. Így aztán három nagyapám van. De azért apám, még inkább édesanyám halála után

egyre többször jut eszembe mind- ez. Én, a húgom, a lányaim. Vajon mi honnan jön bennünk? Mindez akkor is fontos, ha valaki semmit nem tud a családjáról.

– *Az ötvenes-hatvanas években voltál gyerek egy klasszikus polgári családban. Mennyire hamar tudatosodott benned ez a fajta hovatartozás? Egyáltalán, miként élte meg egy gyerek abban az időben, hogy milyen társadalmi rétegbe tartoznak a szülei? Fontos volt vagy indifferens?*

– Soha nem törődtem vele. Ezzel apám sokat kínlódhatott. Amúgy meg sok minden volt a mi családuk, de klasszikus polgári nem. Azt sem tudom, milyen az. Máraira gondoljak? Az

apai nagyanyám, Szalay Eszter dunavecsei, magát rátartin kunnak valló parasztlány volt, rafinált, természetes intelligenciával. Apám nem hitt a boszorkányokban, mégis esküdött rá, hogy Eszter boszorkány volt. A Száraz-ág. Száraz nagyapám anyja, Kmetty Mária dédanyám egy magát nemesinek tartó polgárcsaládból származott, de szegény volt, mint a templom egere. Apám csak nevetett az állítólagos nemesi származáson, gyerekként mégis a két pólus között élt. A dunavecsei klottgatyás kölyöklét, aztán a „fenn az ernyő, nincsen kas”, rozsnyói-budai nagyanyja. Ez már így is katyvasz, és ehhez jön a szocializmus. Én meg abba születtem. Nem tudtam ezzel mit kezdeni. Nem is lehetett. Persze ha nem lettem volna olyan önző, mint minden kamaszgyerek, talán észrevettem volna, hogy a kun paraszt nagyanyámnak (akinek az

országgyűlési képviselő szeretőjétől született meg az egyik gyereke, az apám), aki a királyi Magyarország – vagy a Horthy-Magyarország – szegénységéből belecsöppent a szocializmus proli világába, mi volt a vágya, mi mozgatta. Tulajdonképpen nagyon keveset tudok a nagy- szüleimről. Miközben szerencsés

Apám, Páll Antal és Róza, anyám, Tamási Gáspár (Farkaslaka, Tamási-ház, 1971)

vagyok, mert családi fotók, levelek, iratok tömege maradt rám, ránk.

– *Nem akartál író lenni gyerekkorodban. Mi akartál lenni?*

– Könnyűbúvár, régész és tengerész. Egészen tizenhat éves koromig, amikor kiderült, hogy a tengerészti főiskolára matematika- és fizikatudás kell. Akkor szembenéztem azzal, hogy legfeljebb hajós- inas lehetek. A víz alatti régészet, a könnyűbúvár-régészet négyéves koromtól érdekel. Akartam film- rendező is lenni. Meg-megkísértett a festés. Harmincéves koromig meg sem fordult a fejemben, hogy író legyek.

– *Honnan tudja egy négyéves gyerek, hogy mi az a régészet, és mit csinál egy könnyűbúvár-régész?*

– Maga a múlt érdekel. Apám haveri körében pedig nemcsak színházi rendezők, de elég sok törté- nész is volt, muzeológusok. Még

nem voltam iskolás, amikor nagy- anyámék üresen álló disznóóljában múzeumot rendeztem be olyan tárgyakkól, amelyeket kiástam a trágyából. Köztük voltak azok a revolverek, szuronyok, sisakok, amiket nagyapám ázott el 1946- ban. Meg akartam találni Árpád és Attila sírját.

– *Kifejezetten a régészet érdekelt, vagy azért a történész szakma is? Esetleg már azt is korán tudtad, hogy mely korszak érdekel?*

– Nem a történelem érdekelt, inkább a múlt. A régi. Az öreg. Ami már kilóg a jelen- ből. Nem érvényes. Az ukrán esszéistánál, Jurij Andruhovicsnál belebotlottam egyszer egy mondatba – dőb- benten olvastam, mert

megfogalmazta, amit én sosem. Valami olyasmit ír, hogy gyerek- kora óta vonzzák az omladékok, a romok, megigézi az ódon- ság, az öreg tárgyak lebegése, ahogy a múlt bizonytalanná teszi a kör- vonalakat. A gimnáziumi történelem- oktatás sem tudott eltántorítani. Nem érdekelt a történelem tudománya – maga a történelem érde- kelt. Ilyen persze nincs. Apám őszintén beszélt velem ötvenhat- ról, a lelkekre kötve, hogy kuss, senkinek egy szót sem, mindenütt fülek, besúgók. Én meg persze beszéltem. Mert a kérdés nyilvánva- lóan értelmetlen volt. Milyen ember az, akinek nincsenek hű barátai? Milyen kamasz az, aki senkiben sem bízik? Miféle fiú az, aki nem áll ki az igazáért? Hajnalba nyúló baráti beszélgeté- seink voltak tizenöt évesen. Súlyos és férfias összezördüléseink.

Nagyon komolyan vettük a becsületet. És persze, hogy beszéltem ötbenhatról, a kivégzett nagybátyámról, apám börtönéről. A József Attila Gimnázium alagsori folyosóján összeverekedtem egy rendőrfiával – osztálytársam volt, nem először ugrottunk össze –, mert azt sziszegte a képembe számos osztálytárs jelenlétében a gyakorlati óra előtt, hogy Erdélyben nem élnek magyarok. A Kaffkába jártam; szerintem Buda legvonalsabb, legmerevebb, kimondottan gyerekellenes gimnáziuma volt, kötelező köpenyviseléssel és egybekkel. Tüntetem, bő farmeringben jártam iskolába, aminek a hajtókájára kitűztem a régi koronás címert. Igazgatói iroda, fenyítés, de ezek nem igazán érdekelték. Nem emlékszem rá, hogy ilyesmért akár apámtól, akár anyámtól feddést kaptam volna. Pedig apámat csak akkoriban rehabilitálták, az írói pályája akkor kezdett belendülni. Eljártam a március 15-i tüntetésekre. Azt tudom, hogy néha komolyan rettegtek miattam, és én is tudtam, hogy sok a besúgó. Rengeteget olvastam. 1848/49 érdekelt, az ókori Róma – a görögök nem annyira –, de mire tényleg eldöntöttem, hogy régész szakra felvételizem, eldölt az is, hogy igazán a népvándorlás kora foglalkoztat.

– *Törökbalint ma gyakorlatilag Budapest külvárosa. Akkoriban is az volt? Egyáltalán, vidékinek vagy budapestinek tartod magad?*

– A hetvenes években ostoba kölyökként azt mondtam: Törökbalinttal a városból és a faluból is a legjobbat kaptam. A faluból a lovaskocsit, kutyát-macskát-madarakat, erdőt-mezőt, nyüzsgő műjég helyett patakon való magányos korizást, nyilazást, gyümölcslopást, miközben apai nagy-

szüleimnek hatalmas kertjük volt... A városból meg azt, hogy lépcsőházas, központi fűtéses, parkettás, fürdőszobás, telefonos emeleti lakásban éltünk a kórházban, úgy, hogy szemben a kálváriadomb alól, a Müntz-kert fűzfás tocsogóiból éjjelente olyan béka-kórus szólt, hogy kiestem az ágyamból. És Pestre jártam sportolni. Elég korán eleresztettek egyedül múzeumokba is. Később ugyanezt másként láttam. Megfordult. Hogy Törökbalint akkoriban már nem volt se falu, se város, vagy mindkettőből a rossz. A kicsi, zárt közösség már nem létezett. Az, amin nosztalgikusan a falut értjük. Agglomerációs szennyezés, mindenféle értelemben, viszont nagyon volt. Emberi romlás, szétesés. De mire ezt észrevettem, már nem laktam ott.

– *Milyen volt a hetvenes években gimnazistának lenni?*

– Borzalmas. Eddigi életem legnyomasztóbb négy éve volt. Hideg, nyirkos, bűdös évek. Disznózsírt izzadtunk a félelemtől abban a borzalmas iskolában, ahol ráadásul az osztályfőnöknöm egy fizikálisan is beteg, emellett szó szerint elmeháborodott matematikatanár volt. Akkor azt hittük és mondtuk, hogy hülye és gonosz, pedig csak igazán beteg volt. Sajnálunk kellett volna. Na de hogy lehetett ilyenből pedagógus? Nem sokkal az után, hogy leérett-ségiztünk, kórházba került, egyikből a másikba, aztán ideggondozókba, negyven kilós piszkafa nőből százhusz kilósra hízott. Az egyetemi jelentkezési lapomra azt írta: „Emberi közösségbe nem való.” Szóval, nekem borzalom volt, neki biztos horror. Négy év alatt három igazi tanárt ismertem meg. Bizonyára igazságtalan

vagyok, de hát a Kaffkában „h” osztályok is voltak, ez évfolyamonként nyolc osztályt jelent. Sok tanárt nem is ismerhettem. Kővári Lajos volt a földrajztanárunk. Fehér bajszú, magas férfi volt. Úgy beszélt ötvenhatról, hogy nem arról beszélt. Csak az értette, aki tudta, miről beszél. Majdnem kiestem a padból a megdöbbenéstől. Nem tudom, miért büntethették a Kaffkával. Kutató alkat volt, és régi vágású úr. Antarktiszi expedíció is részt vett. Akivel lehetett, azzal kemény; aki áldozat típus, azzal kedves és elnéző. A németnárnőnk és az egyik kémiantárnőnk nevét kéne említeni, nagyon szerettem őket: Kádárné és Zieglerné.

– *Azt mondd, borzalmas volt, de a hetvenes-nyolcvanas évekről legendákat is hallani. Ha a kor kultúráját nézzük, innen nézve irigylésre méltónak tűnhet például az akkori koncertélet. Te jártál valahová?*

– Syrius és Syrius-hajó, Lokomotív, Illés, Rákfogó, az első Frank Zappa-lemezek, Cream és Bluesbreakers, anyám irtóra szerette Koncz Zsuzsát meg a Beatlest, miatta én is. De mindent összevéve az a kor nekem mégis inkább nyomasztó volt. Az egyik legjobb barátommal egyszer végigbeszélgettük az éjszakát a törökbalinti kórház tüdőszűrő buszának a vezetőfülkéjében. Anyja-apja katonatiszt volt. Lelkifurdalást okozott, mert éppen vele nem lett volna szabad, mégis megosztottam vele, amit csak tudtam ötvenhatról. Ahhoz, hogy elfogadja, amit én mondom, az apját és anyját kellett volna megtagadnia. A barátságunk végül harmincéves korunkig tartott, de az biztos, hogy ott, tizenhat éves korunkban ment gajra – teljesen más információi

voltak a világról. Voltunk annyira jóban, hogy ezt egy ideig meg tudtuk beszélni. A rendszerváltozás idején mintha megutált volna a múltért. Neki a szülei mást mondtak. Az egész világ mást mondott. Tizenkilenc-húszéves korunkban – sokadszorra tekeregtünk együtt Erdélyben – egy brassói múzeumban fordítottam neki románból a vitrin hazug feliratait, és egyszer csak kirobbant. Kirobbant és elrohant. Faképnél hagyott. Iszonyúan begurult rám. Hogy miért uszítok. Két nap múlva találkoztunk újra a Székelyföldön, és stoppoltunk, szekereltünk, szénakazlaltunk tovább. Az Erdélyben, Felvidéken csavargás volt a gimnáziumi években a fénypont. A szabadság maga. Kerouac, bebop... Egész évben, borzalmas fizikaórákon azt a végtelen hosszú nyári hónapot vártam, a poros utakat. Stoppal utaztunk, szekéren, hihetetlen teherautókon, rozoga dzsipeken, erdőben, havasokon, árvizekben. De a nyomás ott is jelen volt. Milicisták, besúgók, veszélyes helyzetek: „Román kenyeret eszel, ne pofázz magyarul!”, „Takarodjatok haza, bozgorok!” Vagy az, hogy apám-anyám bár aggódva, de elengedtek ugyan tizenöt évesen, ám például apám megkért rá, hogy ha meg is látogatjuk az íróbaratait, ne aludjunk náluk, még ha ajánlják is. Tudta, hogy figyelik őket, lehallgatják a lakást, a telefont, bajt hozhatunk a fejükre. Ezért aztán, amikor felugrottunk Kányádiékhoz Kolozsváron, egy óra után búcsúztunk is: azt mondtuk, hogy van szállásunk, pedig feltörtünk egy vagon a vasútállomáson, abban aludtunk. Akkor épp csak aludtunk volna. Érdekes volt: szinte biztos, hogy valami Türrannosz-szerelvény lehetett, mellékvágányon, tele vasalt

ágyneművel, itallal, cigarettával, tusolóval és forró vízzel. Kiszúrtak, pucolnunk kellett. Az utolsó pillanatban szeleltünk el. Különböben meg Kányádi Sanyi bácsi is feszengett, mert a barátom valahogy kibökte beszélgetés közben, hogy a szülei katonák. Amikor kiment a mosdóba, Sanyi bácsi csöndesen megkérdezte, meg lehet-e benne bízni.

– *Mi lett a régészettel?*

– Jól megvan nélkülem, bár ma is érdekel. Sokat olvasok, de rendszertelenül. Ha mégis régész lettem volna, akkor talán népvándorlászakoros. Végül felvettek az egyetemre történelem–levéltár szakra, majd az első év végén átjelentkeztem a régészetre is, ahol olyan tanáraink voltak, mint Mócsy András, Komoróczy Géza, Kákossy László vagy Vékony Gábor. Élveztem, de hamar kiderült, hogy mégsem ez a dolgom, és abbahagytam. A történelem–levéltárat becsületből befejeztem. De aztán úgy államvizsgáztam, hogy egy barátom az egyetem kapujában várt a bicajjal, mert a Színművészeti Főiskolán pontosan akkor zajlott a nyolcfordulós felvételi első etapja. Amikor végeztem az egyetemen, rohantam le, ruhát cseréltünk, én le a kölcsönöltönyt, ő fel, és tekertem a Szentkirályi utcába a felvételire. Akkor filmrendező akartam lenni.

– *Felvettek?*

– Nem. Három-négyszáz jelentkezőből hatot vettek fel. A tízbe bekerültem, Gábor Pál felajánlotta, hogy legyenek a rendezőasszisztense. Elmentem Makk Károlyhoz tanácsot kérni, aki azt mondta, ha jó rendezőasszisztens leszek, akkor ott tartanak asszisztensnek, mert kevés a jó asszisztens; ha rossz vagyok, akkor meg miért segítenének. És ha igazán rendező akarok lenni, akkor

tűzön-vízen át az lesznek. Úgy látszik, nem akartam igazán. 1983–84-ben történt mindez, amikor három-négyévente indult rendezői szak, és a Balázs Béla Stúdióon kívül nemigen volt más lehetőség. Nem lettem rendezőasszisztens.

– *Miért mondtál le a régészetről ilyen hirtelen?*

– Az egyetemi stúdiumok egyértelművé tették, hogy nem nekem való. Nem akarok raktárakat bújni, leltári számokat írni. Addig úgy képzeltem, hogy a régészet terepmunka. Vértesszőlősön, népvándorlás-kori ásatásoknál az Alföldön vagy a Yucatán-félszigeten, de kint, szabadban. De a régészet nemcsak ebből áll. Addigra már nem akartam aranyat találni, felfedezni Attila sírját. Megértettem, hogy egy monogramos cserép vagy egy rozsdás gyűrű többet érhet, nagyobb felfedezés lehet, mint az ékszerek vagy pénzek. De addigra világossá vált az is, hogy a régész munkájának nagy része hivatalnokmunka. Nem lehet megkerülni az aprólékos, precíz rögzítést. Aztán később persze rájön az ember, hogy az írás legalább ekkora gályarabság. Különösen a próza.

– *És annyira megijedtél a hivatalnokoskodástól, hogy kitaláltad: inkább a rendezés? Vagy azért az már régebben is foglalkoztatott?*

– A kép mindig is érdekelt. A festmények, a rajzok, a plakátművészet. A fotók. A film is. De Makk azt mondta egy félmosolylyal, hogy nem az lesz rendező, akit felvesznek, hanem az, aki az lesz. Én nem akartam tűzön-vízen át az lenni. A fotózás egy ideig megmaradt az életemben, de már vagy tíz-tizenöt éve szántsándékkal nem viszek gépet, ha utazok, mert kiránt a közezből. Szeretek nyugodtan ott lenni, ahol vagyok.

Ott lássak. Nem akarom hazavinni a pillanatot. Vagy ha igen, csak fejen. Mondják néha, hogy vizuálisan írok, könnyű képekben látni a történeteimet.

– *Ha valaki vizuális alkat, az viszont nem huszonhárom-huszonöt évesen szokott kiderülni, hanem hamarabb. Kamaszkorodban már utalt valami erre?*

– Gimnazista koromban sokat tekeregtem a Nemzeti Galériában és a Szépművészeti Múzeumban. Órákat álltam, mondjuk, Ferenczy Károly *Hegyi beszéde* előtt, akkoriban szerettem meg Picassót és a hidegtű-technikát is, a Szépművészeti grafikai osztályának kiállításait mind végignéztem, alig vártam, hogy cseréljék már az anyagot. Elolvastam egy csomó könyvet a városépítészetről is. Egy barátommal kölyökként próbálgattuk, hogy milyen festeni. Egy festő hogyan rakhatja egymás mellé a színeket? Hogyan húzhat vonalat? Hogy élnek egymás mellett, alatt és fölött a különböző színek? De ez nem volt festés.

– *Nem is írtál még ekkor?*

– Írtam verseket, rövidebb szövegeket, novellákat. De eszembe se jutott, hogy ezeket versnek vagy novellának nevezem. Golyóstollal, filctollal fecnikre, füzetlapokra. Kézzel. Úgy gondoltam, s ma is úgy gondolom, hogy ezen a fázison szinte mindenki túlesik. Amikor egy szerelmem elégette a „művemet”, mert utálta, mivel egy másik lány szerepelt benne, akkor nem éreztem úgy, hogy veszített valamit a világ.

– *A zsebedben volt egy történelem-levéltár szakos, nem tanári diploma. Hogy képzelted ekkor az életedet? Mi akartál lenni? A művészek legnagyobb része azért már legkésőbb kamaszkorában*

tudja, hogy művész lesz, még ha sokszor végül más műfajban köt is ki, mint amit eredetileg gondolt. Te mintha egy kicsit későn érő típus lennél. Szerinted másként látja a művész és a nem művész – mondjuk egy történész – a világot?

– Nem tudom. Igen is, nem is. Művész és nem művész? Inkább alkat kérdése ez. Én szégyellni valóan sokáig azt hittem, hogy bizonyos szakmákban az emberek felcserélhetők: egy szakács, egy orvos, egy asztalos munkáját egy másik szakács, orvos vagy asztalos pontosan ugyanúgy elvégezheti; míg a művészt a mű megkülönbözteti, egyedivé és megismételhetetlenné teszi. Nem szedtem szét a világot művészekre és nem művészekre. Azt láttam, hogy az anyám jó orvosként állandóan zongorázni akart, de a sikerélményt mégis a betegek szeretete jelentette. Apámnak pedig, bár hiú ember volt, nem jelentettek olyan sokat a díjai – inkább attól volt boldog, ha megértették, amit írt, mert úgy vélte, hogy azáltal sikerült hatnia a politikára. Nem az író, hanem a politikus örült benne. Valójában népművelő volt, aki hitt abban, hogy a világ jobbra tehető szorgos munkálkodással, ésszel, értelmes vitákkal. Én meg szkeptikus vagyok. Ő gyűjtötte a feljegyzéseit, a papírjait; én mindent kiszórok. Ő azt hitte, hogy az írói tevékenységével javít a világon; nekem ez eszembe se jut. Ő benne mozgott az irodalmi közegben, mindenkit ismert és őt is ismerték; én kerülöm az irodalmi világot. Akkor kezdtem el komolyan írni, amikor megtudtam, hogy halálos beteg. Szerettem volna, ha még olvas tőlem valamit. Ez 1987-ben volt, én pedig 1990 óta merem azt mondani, hogy írok.

– *Min kezdted el dolgozni ekkor?*

– Prózaforogatókönyvnek nevezném. Filmforgatókönyv volt, regény formában. Részletesen leírtam, hogy a kamera hogy mozog, mit lát. Leírtam például egy Rákóczi úti bár hatalmas, öreg, csillogó-villogó kávéfőző gépét – karok, csövek, dugattyúk, forgattyúk –, mint egy mozdonyt, centiről centire. Elkészült a könyv, de későn: már nem tudtam megmutatni apámnak.

– *Nem jelent meg?*

– Nem. Előbb odaadtam egy filmrendezőnek, akit érdekelt az ötlet, elolvasta, megbeszéltük, de az úgy már csak az övé volt, le is forgatta a filmet. Az én szövegemből őt mindössze másfél oldal érdekelte. Hálás vagyok neki, mert abból a másfél oldalból kerekedett ki az első regényem, *Az ezüst macska*.

– *Ez az első regényed, amely viszont csak 1997-ben jelent meg. Mit csináltál az odáig eltelt tíz évben?*

– Tekeregtem. Erdélyben, a Felvidéken, az országon belül. Írtam is, de sok mindent kidobtam. Megházasodtam, elváltam, gyerekeim születtek. Dolgoztam folyóiratnál: Juhász Ferenc lapjánál, az Új Írásnál. Könyvkiadóknál voltam irodalmi vezető. S írtam a „Macskát”. Apránként – azt hittem, novellákat. Nem rendszeresen, ám ha mégis, akkor igazán nagy élvezettel. De egy regény terve is alakult. Ma is itt van a fejemben, a címe húsz éve megvan: *Pokolsár*. Azt gondoltam, ez lesz az első és egyetlen könyvem – ehhez képest ma van húsz könyvem, ebből három regény, egy pedig, én úgy hívom, regényesszé. De a *Pokolsárt* még nem írtam meg, annak ellenére sem, hogy *Az ezüst*

macska után belekezdtem. Aztán elé tolakodott más. Annak a regénynek a vázlata hosszan íródott. Cetlikre, füzetlapokra. Közben Erdélyben vagy a Felvidéken utaztam egyedül, barátal, később a gyerekekkel. Annak ellenére is folyamatosan írtam ezeket a feljegyzéseket, hogy nem vagyok feljegyzésből dolgozó író. A *Pokolsár* egy Háromszéken játszódó történet, amely időtlen időben zajlik. Azt hittem, ezt se fiatal, se öreg, se erdélyi, se más író nem tudná helyettem úgy megírni, mint én. Szóval abban a tíz évben, amikor olyan megrendítő dolgok történtek az életemben, hogy meghaltak a nagyszüleim, megszülettek a gyerekeim, aztán meghalt az apám, akkor íróként a *Pokolsárra* készültem.

– *De végül egy másik regényt írtál meg. Miért?*

– Abból a prózaforgatókönyvből, amiről már szó esett, megpróbáltam kimenteni néhány részletet és a betéttörténetet. Azt hittem, novellát írtam, *Haramia Gáspár bolondos históriája* címmel. El is küldtem álnéven egy-két irodalmi lapnak, többek között a Kortársnak is, aminek akkor az apám volt a főszerkesztője. Neki sem szóltam. A Kortárstól Simon Zoltán vagy Orbán Ottó válaszolt, hogy jó, de egy évre való próza vár megjelenésre. Nem erőltettem, betettem az asztalfiókba. A halála előtt apámnak – mert rákérdezett –, elárultam, hogy az írás felé kacsingatok. Megkérdezte, segítsen-e valahová bekerülni, irodalmi laphoz, kulturális rovatba. Inkább üzemi lapos újságírónak álltam. 1987. október 1-jén kezdtem Kőbányán. Apám december végén halt meg.

– *Miért üzemi lap?*

– Mert a nemzetközi újságíróigazolványhoz és a MÚOSZ-tag-sághoz fél év újságírói gyakorlat kellett. És elfogadták az üzemi lapot is. Úgy terveztem, hogy kereken száznyolcvan napot fogok ott dolgozni. Egy albertainfalvai és egy kőbányai gyár lapjához kerültem. Fel is mondtam a hat hónap leteltével, de mert más munkát nem találtam, visszamentem, és kicsit bele- ragadtam: másfél év lett belőle.

– *És másfél év múlva mi történt?*

– Szóltak a Pallas Lapkiadóból, hogy mennék-e rovatvezetőnek az Új Íráshoz. Így kerültem oda tanulmányrovat-vezetőnek. Előszedtem a fiókból Haramia Gáspár históriáját, odaadtam Szepesi Attilának, aki egészen lelkes lett, s továbbadta Juhász Ferencnek. Neki is tetszett, közölte. Ez az, ami a leghamarabb elkészült *Az ezüst macskából*, annak egyik fejezete lett.

– *És köréje írtad az első regényt?*

– Először csak továbbírtam ezeket az ugyanazon a helyszínen, egy kopott, pusztuló, múltas hegyvidéki bányavároskában játszódó, önállónak tűnő történeteket. Amikor a tizediket, Jacobus Troll történetét írtam és az ötvenedik oldalnál sem akart véget érni, kezdett úgy tűnni, hogy magába akarja foglalni a többit is.

– *A könyv sikert aratott. Hogy élted meg?*

– Nem számítottam rá. Annyira akartam, hogy legyen már kész, hogy lezárhassam, aztán léphessek valamerre, hogy mással nem is foglalkoztam. Nem gondolkoztam azon, hogy író vagyok-e vagy sem. Meglepően sok fiatal írt róla kritikát. Akkor éppen egy fénykorát élő kiadó irodalmi vezetője voltam. Az egyik hatalmas, jobb sorsra érdemes sorozatunk a *Pannon enciklopédia* volt, aminek a törté-

nelemkötetét Kuczka Péter szerkesztette. Meglepően jó történetészcsapatot hozott össze: szinte mindenkit ismertem közülük az egyetemről. Ez is meglepett, de az igazi meglepetés maga Kuczka volt. Rosszakat hallottam róla, én meg megszerettem. Okos ember volt, tele meglepő, váratlan tudással, jó humorral, derűvel. És sérelmekkel. Öregen – nem sokkal később meghalt – talán érzelme- sebb is lett, mint valaha lehetett. Nem is szólt nekem, amikor *Az ezüst macskát* bevitte a Magyar Könyvklubba, ahonnan nemsokára felhívott az irodalmi vezető, Ambrus Éva, s kijelentette: nem érdekli, hogy most jelent meg, ha a jogokat nem adtam el, ő kéri a könyvet. Szerencsére volt annyi eszem, hogy az első kiadóval egyetlen kiadásra és ezer példányra írtam alá a szerződést, így a következő évben a Könyvklubnál jött a második kiadás, ami többszöri utánnomással, több ezer példányban fogyott el.

– *A kritikusok viszont felvetették, hogy nincs igazán főszereplője a könyvnek...*

– Ilyen is volt. Meg olyan is, hogy valaki leírta: olyan a könyv, mint a túlérett, csomagolatlan camembert sajt – szétfolyó, lemászik az asztalról. Van főszereplője: a város az. Él, megbetegszik, segítségre szorul. Az a város, ami fel van ruházva az ember esendőségével: bizonyos dolgok fájnak neki; fáj, hogy elfelejtik; aztán beletörik az elfeledettségbe. Amúgy meg ember főszereplője is van.

– *Amikor megjelent, eldőlt végre, hogy író vagy?*

– Ambrus Éva alá akarta íratni velem a szerződést a következő könyvre, de nem volt következő könyvem. Voltaképpen neki, Év-

nak is köszönhetem, hogy írok. Tavasszal lement a Könyvfesztivál, volt egy csomó tévés, rádiós meg újságinterjú, utaztam találkozókra Nyíregyházától Pécsig. Eltelt a nyár, és augusztus végén megint felhívott: menjek be hozzá. Beszélgettünk, röhögcséltünk, kávéit ittunk, elvállaltam valami kisebb munkát, rövid szövegek megírását Korniss Péter egy kevésbé sikerült Budapest-képeskönyvéhez. (Nem rajta múlt, hogy az a könyv kicsit saláta lett.) És közben Éva elkezdte feszegetni, hogy mit is csinálok, mit is csináltam az elmúlt tíz-tizenöt évben. Meg hogy hány éves is vagyok? Hogy nem lennék-e mégis író? Feldühödtem, elmentem, két-három napig rágódtam, aztán visszamentem hozzá, és aláírtam a szerződést a *Pokolsárra*. Neki is ültem, de nem ment. Erőltettem; nem ment. Két hónapig, nap nap után ott ültem a helyemen, órákig gyűrtem; nem ment. Ki is szórtam, amit leírtam. Aztán az történt, amit nem akartam. Elindult más. Két év alatt írtam két másik regényt, aztán számtalan más könyvet, albumokat, meg pár száz cikket, publicisztikát. Különböző a korábbi tíz-tizenöt évvel nem könnyű elszámolni, de én tudom, hogy a kamaszkori meg az akkori élményanyagból jött *Az ezüst macska* és a *Lovak a ködben* is. Ha egyszer megvalósul, a *Pokolsár* is. De most, újabb tíz év elteltével megint van három másik megkezdett regényem. Makacs vagyok és kitartó, ennek ellenére kevés múlik rajtam, ha írásról van szó. Sohasem azt sikerül megírom, amit eltervezek vagy elvállalok.

– *Előrefutottál. Térjünk vissza oda, hogy aláírtad a szerződést.*

– A *Pokolsárt* kezdtem írni. Azt hittem, kell hozzá négy-öt évnyi kemény munka, de én majd megcsinálom három év alatt. Három hónapig nyavalyogtam az első

Lányaim, háttérben a berethalmi szász templomerőd (1990)

oldalon, kezdtem belebolondulni, aztán november közepén megbeszéltük Ficsku Palival és még párán, hogy irány Kassa, valami jó dolog lesz a magyar színházban. Felkeltem reggel négykor, hogy elinduljak a pályaudvarra, leültem egy kicsit, épp csak félfenékkel, és leírtam a *Lovak a ködben* első mondatát. Megjelent a beszélő, s láttam egy öregasszonyt, aki egy ötszáz éves ház ablakában ül, és deréktól lefelé beborítja a csipke, amit horgol. Nyolcig írtam úgy, hogy alig tudtam követni: csatakosra izzadtam a trikót. És onnantól tizenhat hónapon át ömlött a szöveg. Az az első pár oldal nem is engedte magát szerkeszteni, pedig általában erősen

megdolgozom a szöveget. A tizenhat hónapból, amíg megírtam, kettő esett ki egy olasz és egy spanyol út miatt, de amúgy tizennégy hónapig semmi mással nem foglalkoztam. Volt olyan nap, amikor tizenhat flekket írtam.

– *A Lovak a ködben ismét sikeres volt. A mai napig megszerezhetetlen, az antikváriumokban kinevetnek, ha ezt keresed, mondván: hiánycikk.*

– Régen ki lehetne adni újra. Kérték is, konkrét ajánlatot is kaptam, többet is. De tettem egy fogadalmat, hogy addig, amíg be nem fejezek valamit, nem adom azt sem.

– *Az anyaországban sokak úgy tekintenek a határon túli magyarságra, mintha valami gyámolításra szoruló, nem egészen felnőtt nemzetrésznél lenne. Mások teljesen negligálják még a tényt is, hogy a határon túl is élnek magyarok – és az írók közül is kevesen látják realisan az ottani magyarok életét, sorsát. A Lovak*

a ködben című regényedben viszont realisan, túlhajtott, félreértett romantizálás nélkül jelenik meg a felvidéki magyar sors, valamint villan fel Erdély. Hogyan tudtad így „belülről”, mintegy felvidékiként megírni ezt a regényt? Honnan ismered ennyire a helyi viszonyokat?

– Biztos, hogy nem ismerem. Csak az ismeri, aki benne él. De apámékkal kiskorom óta sokat utaztam rokonlátogatóba, hol anyám nővéréhez Erdélybe, hol a Felvidékre. Erdélyben még Kós Károllyal is találkoztam, akiről apám azt mondta: most egy szép öregembert fogsz látni, de ez a találkozás majd később fontos lesz neked. Igaza lett. Nekem olyan

volt a Felvidékre vagy Erdélybe menni, mintha a Dunántúlra mennék, csak épp útlevéllal. Aztán tizennégy éves korom körül, amikor már nagyon zavartak a szüleim a létezésben, elkezdtem egyedül utazni. Úgy értem, nélkülük. Barátokkal. Harminc napokat töltöttem Erdélyben, annyit lehetett a piros útlevéllal. Aludtunk tehervagonban, szénakazalban, temetőben, romok között, kápolnák padlásán, barlangban. Olyan emberekkel találkoztunk, akikkel itthon, a „normál” életünkben alig: cigányokkal, románokkal, csavargókkal és besúgókkal, favágókkal, pásztorokkal. Álomszerű volt. Vagyis hogy nagyon is naturalis. A valóság költőibb volt mindennél, amit költői, emberi képzelet teremthet. Nem maradt semmi tere a fantáziának. Lakótelepi lakásokba fogadtak be, fáluszéli román házakba jutottunk be. Aludtunk vadászoknál, kazánfűtőknél, papoknál, öreg székelyeknél, szénégetők között. Egy özvegy bácsinál, aki egyedül élt, mert a fiai disszidáltak. Egész éjjel a Szabad Európát hallgatta, félóránként pisilni ment, botorkált, nyögdecsejt, halkán jajongott egész éjszaka. Négy kazánfűtővel végigvitáztuk az éjszakát egy nagyenyedi kazánházban. Félig románok, félig magyarok voltak, és fűjták a Ceausescu-ideológiát Erdélyről, a kontinuitás-elméletet, és úgy tudták: Dózsa román volt, Mátyás román volt, Petőfi román volt, csak Horthy volt magyar. Erdei favágók rönkházában aludtunk Gyergyóban, magasan, fent a havason, húsz borostás, kucsmás, fejszés román között. Egész éjjel le sem hunytuk a szemünket, figyeltünk a neszekre, hogy agyonvernek-e, és reggel, amikor láttuk, hogy ott hagyták nekünk a leszelt

kenyeret meg a bogrács alján a pörköltet, elszégyelltük magunkat. Befogadott minket román asszony úgy, hogy az éjszaka közepén vertük fel, odafektetett minket, tizenöt éves kamasz fiúkat az öt-hat éves gyerekei mellé, tejet öntött nekünk, puliszkát tett elénk. Árvízvédelmisek szerelőkocsijain utaztunk, tengelyig, küszöbig a vízben, majd felrobbant a fenekünk alatt a motor. Felnőtt férfiakat láttunk sírni. Elbőgték magukat a volánnál, miután felvettek. Kádárt szidták vagy éltették. Kölyök létünkre olyasmikbe engedtek belelátni az idős férfiak, amikbe normális körülmények közt nem engedtek volna. Sírtak, ömlött belőlük a panasz, szomorúak voltak. Sokan úgy tudták akkor, székelyek, hogy Kádár nem Magyarországon született, valójában székely volt. A Felvidéken ugyanígy csavarogtunk. Ez is ott lehet a *Lovak a ködben* mögött.

– *Nemcsak a felvidéki létélmény tűnik hitelesnek a könyvben, de az is, ahogy nőként megszólalsz, egyes szám első személyben. Hogy teremtettél ilyen hitelesen nőalakot?*

– Nem teremtettem. Hajnal volt, már majdnem indultam Kassára, és egyszer csak megszólalt a fejemben ez a mesélő nő, és én elfelejtettem Ficsku Palit, Kassát és mindent. Nem olvastam hozzá sem pszichológiát, sem irodalmat.

– *A férfi főszereplő te vagy?*

– Nem. Egy kicsit. A felszín, az utazó. De inkább nem; több benne, ami nem.

– *Máshogy nézne ki ez a történet a férfi szemszögéből?*

– Ez a történet a férfi szemszögéből nem létezik. A nő egy tíz évvel korábbi, embert formáló időszakát írja le az életének. Talán élete legfontosabb négy éve az, amit a férfi teljesen máshogy élt

meg. A férfi menthetetlen figura. Aki teljesen más tempóban halad az életben, mint az a húsz év körüli lány. A férfinak ez az egész csak egy részlet. Fontos, de egy a sok fontos közül. Lehetőség, egy a sok lehetőség közül, amivel nem él. Azért sem lehet megírni a történetet a másik szemszögéből, mert az a könyv a *Pokolsár* lenne. És azt egyelőre nem tudom megírni.

– *Az a kötetbeli jelenet, amelyben előbukkannak a lovak a ködben, szimbolikusnak tűnik: a főszereplő kislánykorában látja őket, de senki sem hiszi el neki; majd mégis megnéznék a szekeret, de a lovakkal együtt addigra eltűnik. A kules-jelenet miatt lett Lovak a ködben a kötet címe?*

– Két címverzió maradt; a másik a *Csigaparıpa* volt. Nem tudtam dönteni, ezért faggatóztam. Az egész kiadó az utóbbira szavazott, mégis *Lovak a ködben* lett. Látványcím. Egy XIX. századi festmény. És ez tulajdonképpen egy XIX. századi könyv. Meg nem is. Trianon utáni is. Benne van a határon túli magyarság. Ott voltak a ködben.

– *Nemcsak ebben a kötetben, de Az ezüst macskában és a Menyasszonyfátyolban is kidolgozottak és hitelesek a megjelenő nőalakok. Valós személyekről mintázod őket vagy összegyűrod az ismerős nőkből?*

– Kikre gondolsz?

– *Például Az ezüst macskában a kocsmárosnéra vagy az órás feleségére.*

– A kocsmáros felesége valakim, akit régen nagyon szerettem, de összemósódott Vásáry Magda alakjával, aki a *Sörgyári capriccio* filmváltozatának a főszereplőnője, ráadásul Selmecebányán született, együtt járt óvodába egy selmeci jó barátommal. A kötet első két kia-

dásának címlapján ott is van a gyerekkori képe. Az órás feleségéről inkább nem beszélnek. De miért is ne? Semmi alapja nincs, de az mindig az édesanyámmal jelenik meg a fejemben.

– *A Lovak a ködben után rögtön eldöntötte, hogy belevág az a következő kötetbe?*

– Amikor Szepesi Attilának, akit az Új Írásban ismertem meg és nagyon jó barátok lettünk, azt mondtam, hogy csak két-három könyvet szeretnék írni, azt felelték: kár, hogy sosem tudhatjuk, melyik az a két-három könyv, amit igazán érdemes megírni, mert akkor nem kéne kínlódnunk a többivel.

– *Viszonylag ritka, hogy valaki 39 évesen berobban az irodalomba egy sikerkönyvvel, erre pár évre pedig ír még egyet, amely ugyanolyan sikeres. Hogy élted meg a második kötet fogadtatását?*

– Amikor igazán meg lehetett volna élni, beteg lett a mamám és meghalt. Neki ajánlottam a könyvet, de akkor még nem tudtam, hogy beteg. De mivel ez a könyv úgy jött, olyan ellenőrizhetetlen és váratlan módon, megint inkább annak örültem, hogy megvan. Közben pedig tudtam, hogy nem annak a két-három kötetnek az egyike, amik benne lennének a háromban.

– *Kik a mesterek számodra?*

– Ennek a kérdésnek ma már nincs értelme. Nem azért, mintha azokhoz mérhetőnek tartanám magam, akiket most sorolhatnék, hanem mert ez így már elmúlt. Az irodalom egészében vagyunk valahol. Írunk valahogyan. Mindannyian. Én is. Kiket olvasok újra és újra? – így könnyebb lenne. De mondok inkább mást. Az talán érdekesebb is, mint hogy éppen mostanában Gogolt, Cervantest, Capote-t vagy Aranyt olvas vala-

miért újra és újra az ember. Egy idő után azt vettem észre, hogy a gyerekkori olvasmányokat fedezem fel a szövegemben. Mindegy, hogy miket, mondhatnék sokat: Jókait, Gárdonyit, Fekete Istvánt. Nyolc és tizenhat éves korom között rám-rám törő hullámokban kiolvastam a Herczeg Ferenc-féle Új Idők harminc bekötött évfolyamát, a Képes Krónikában a húszas-harmincas években folytatásokban közölt csöpögős, szentimentális történeteket, krimiket, borzalmas lektűrök tömegét. Magyar Úriasszonyok Lapja, Otthonunk, Zászlónk... Anyai nagyszüleimnek komoly gyűjteménye volt. Apámnak meg aztán minden, Kossuth Pesti Hírlapjától a Vasárnapi Újságig. Úgy is mondhatnám, hogy a két világháború közötti irodalomból elég nagy mennyiséget faltam be, és ennek egyes elemei elég meglepően úsznak elő. De hagyjuk az irodalmat. Fellini bizonyos értelemben erősebben hatott rám, mint sok író.

– *Mi az, ami Felliniben megfogott? Hogy jelenik meg egy film hatása egy írott szövegben?*

– Mostanában is dolgozom valamin, amiben képek sora jön elő, ahogy az *Amarcord*-ban. A *Lovak a ködben* címadásában is benne lehet az a jelenet, amikor a kisfiú előtt kibontakozik a ködből, mint egy ősalak, a hatalmas tehén. Hogy mi fog meg Felliniben? Az élet. Az emlékezés. A múlt és jelen egybefonódása, ahogy egységes szöveget alkot.

– *Fellini mellett hatott még valaki rád ilyen erősen?*

– Picasso is korai felfedezés volt. A munkáiban megjelenő összefogottság, koncentráltság. A figyelem. Mint a mesterlövész. Bodor Ádám nyilatkozta valahol, hogy a szűkszavúság morális kérdés. Ezt

mondhatta volna Mészöly vagy Ottlik is. Mivel a morállal általában sem tudok mit kezdeni, inkább úgy mondanám, hogy a szűkszavúság a mesterség ismerete.

– *Eddig minden szöveged más és más volt. Az ezüst macska koncentráltabb, a Lovak a ködben áradó, a Menyasszonyfátyol bizonyos szempontból fragmentumnak tűnik, mégis egész, és a tárcanovellák között is számtalan fajta van. Tudatosan játszol a sokféleséggel?*

– Nem akarnék szándékosan mindig mást írni, és azt is remélem, hogy azért azok az írások mind én vagyok. Most három regényben vagyok benne, mindháromnál egyszerűsödni látszik a szöveg. Szikárabb, mint eddig. De nem én akarom így, hanem a tartalom. És sokat számít az alaphang is. Hogy melyikben mennyi a derű. Az ezüst macskát lassan írtam, átgondoltan, sok bekezdést felcserélve, úgy, hogy egyes esetekben levágtam a fejezetek végét, átcsoportosítottam a fejezeteket; a *Lovak a ködben* esetében ömlött a szöveg. Most a fegyelmezettebb, szűkszavúbb, de poétikusabb megfogalmazást érzem közelebb magamhoz.

– *A két nagyregényed után a 2001-ben megjelent kisregény, a Menyasszonyfátyol nyelvezetében, kidolgozottságában is nagyon különbözik az előző kettőtől...*

– Hat hét alatt született, a négyötödét begipszelt kézzel írtam. Izgalmasnak tűnt, hogy miként tudom úgy kielégíteni a megrendelő igényét, hogy közben egy csomó mindent kipróbálok. Például elbeszélőt, helyszínt, időt váltok benne külön jelzés nélkül, úgy, hogy közben működő marad a szöveg. Szentelenül azt mondhatnám, hogy ezt a könyvet úgy írtam a *Lovak a ködben* leadása és

nyomdából történő kijövele között, hogy tudtam: a honoráriumból Andalúziába utazom. Kicsit olyan volt, mint amikor egy edző csapata annyira vezet, hogy a második félidőre beállítja az újoncokat, hadd szokják élesben. Játékos kísérletezés volt.

– *Nagy csavargó hírében állsz, és egy időben sokat csavartál spanyol vidékeken. Hogy kezdődött?*

– Ma már mindenki csavargó. Szerintem minden második ember többet utazik nálam, csak én néha napilapban is megírok belőle ezt-azt. Spanyolok? Hogy kezdődött? Biztos a búsképűvel. Nagyon korán olvastam, éppen ezért maradt olyan erős benyomás, mert félttem tőle. Az illusztrációktól is. Aztán a csodálatos nagynéni meg a Lasarillo de Tormes. Az Indiák és a kincsei. Hispaniola, inkák, aranyas gályák. Melyik gyerekre ne lenne hatással a karibi világ? De volt még valami. Megint egy film. Régi-régi élmény. Nagyon kis gyerekként láttam, nem is emlékszem semmire, a címére sem, csak arra, hogy egyedül gubbasztok egy díványon egy alföldi nagy ház bukszusillatú, légydöngéses homályában. Bámulom a tévét. Ma azt gondolom, Kasztília, La Mancha kopár, szeles vidékén játszódott a film. Mintha malmok is lettek volna benne. Egy csomó malom. Baljósan forgó szélkerekekkel. Fekete-fehér volt, nem is lehetett akkoriban más. A főszereplőjét, egy gyönyörű nőt Frascitának hívták. Valami dráma volt. Hetekig vérzett a szívem. Ezek az első spanyol élményeim. Aztán mindez el is tűnhetett volna, de spanyolos a feleségem, múfordító, nyelvtanár, spanyolmániás. Tőle is sok minden jött. Ha filmek, akkor mondhatom Pasolinit is. Sok képe van a

fejemben. Hangok is. Az alakjai, akikben az angyali szépség valami démoni, beteges torzulással együtt jelenik meg. Sokszor épp a legocsmányabb filmjeit nézve lesz templomi hangulatom.

– *Miért?*

– Nem értjük a régi jeleket. Még a saját kultúrám templomaiban sem tudom megféjteni a szimbólumok kilencven százalékát. Vagy nem értem, vagy mást jelent ma, mint amit jelentett egykor. De a film képes sok olyat is átadni, éreztetni, amit magyarázva nem értenék. Tény, hogy Pasolini homoszexualitása erősen és hatásosan ott van a filmjeiben, a karakterei is gyakran „hibásak”; úgy értem, tökéletlenek, szellemi fogyatékosnak látszanak. De fontosabb, hogy a filmjei, úgy érzem, tele vannak olyan ősi jelképekkel, amik megragadnak, ha nem is fedezem fel, nem is érem tetten őket. Pasolini, Fellini, Almodóvar... Mint a költők, akiknél elérhetetlen mélységből törnek elő képek, érzetek, sejtelmek. A kollektív tudattalanból jön fel és fogalmazódik meg versben-képben az a tartalom, amit nem is ismerünk, és amit műveltséggel, tanulással, rációval nem tudunk megfogalmazni.

– *Írtál egy könyvet Andalúziáról Ó, Santo Domingo! címmel. Nem regény, de mégis; esszé, de mégsem. Mi ez, és hogy jutott eszedbe megírni?*

– Már szó esett arról, hogy a legritkább esetben írom meg azt, amit szeretnék. Eredetileg egy Doña Ana Teresa Martinez de Texadillos nevű nőnek a történetét akartam megírni, akinek mumifikálódott holttestére a váci dömések templomában találtak rá a régészek. Amikor kibontották a sírt, a feltárási csapat nemre és korra való tekintet nélkül beleszerelt a holtában is szépnek és ked-

vesnek tűnő hölgybe. Én pedig, mivel ismerősöm volt az öttagú csapatban, hamar „testközelbe” kerülhettem a váci múmiákkal, és elhatároztam, hogy megírom Donna Anna életét. Nyomozni kezdtem, emaileztem a bécsi hadilevéltárba, megpróbáltam kideríteni, hogy a Texadillos nemesi előnevű család hogyan került Magyarországra. La Manchában, Quencában van egy lakatlanná lett falucska, Tejadillos – hegyes-sziklás, erdős vidék, számos kiürült faluval –, az ottani Martinezek közül levelet váltottam egy helytörténész plébánossal, de a Martinez családnév ott olyan, mint nálunk a Szabó... A lényeg az, hogy a hölgy nem is volt spanyol, feltehetően inkább itáliai eredetű lehetett, leánykori nevén Damiani, a férj unalmas katona, szállásmester vagy mi, aki a spanyol örökösödési háború után került Bécsbe, Csehországba, Észak-Itáliába, Magyarországra és Erdélybe. Az egészet elejtettem, ám közben beleszerettem Granadába, így hűtlenné lettem Doña Ana Martinezhez, de hálából neki dedikáltam a könyvet.

– *A tárcakötetedből, az Andalúziai kutyákból tudjuk, hogy Rómához is kötődsz.*

– Először 1965–66 körül jutottam el Rómába. Évekre ott is ragadtam. Lélekben. A római regék és mondák között, meg a Trencsényi-Waldapfel könyvekben, Révai József pannóniai csavargásaiban. Mire az általánosban megkezdődött a történelemtanítás, addigra túl voltam Jevgenyij Razin ókori hadművészetén, Marczali világtörténetének ókori részein, Ferrero hatkötetes Rómájába is „beleettem”, Pecz ókori lexikonját olvastam, mintha könyv lenne, az elején kezdve... Egy csomó ilyen. Később ezeket

elfelejtettem, de volt Lénárd Sándor. Gimnazista voltam, amikor már megvolt Fellini *Rómája*, amit hússzor láttam, meg az *Édes élet*. Ilyesmik. Anyámnak volt egy imakönyve, cifrán faragott, csontfedéssel, benne Vécsey József Aurél bejegyzése („XIII. Leó pápa hagyatékából vettem, Róma, 1903. XII. 15-én”). Ezt a keresztanyja, gróf Cebrían Istvánné Vécsey Magdolna ajándékozta gyereklány anyámnak, és én mint „régiséget” kisfiúként elkoboztam: nagyon imponált, hogy a pápa imakönyve Rómából, ez izgalmasnak tűnt. Így amikor évtizedekkel később, felnőtt fejjel valóban eljutottam a városba, az első perctől otthon éreztem magam.

– *Az antik és a Fellini-féle Róma két, teljesen más világ. Miért az utóbbihoz kötődsz?*

– Biztos megfelel a vérmérsékletnek. Barátságos és közvetlen. Az elegáns öregség tökéletes összhangban van benne a hányaveti fiatalossággal. Amikor ülsz valahol, valami eldugottabb, kopott kis helyen, melletted szeneslegények söröznek, aztán betipeg két, hetvenes matróna, elegánsan, körömcipőben, párdubőr kucsmában, oda-telepednek a pulthoz, rendelnek két pezsgőt, majd hosszan elbeszélgetnek a szeneslegények mellett, és erre senki sem figyel föl: az Róma. Ha ülsz egy ezeréves templom ötszáz éves, nevezetes reneszánsz kapuja mellett, és jön három kölyök, akik a bőrlabdát tíz percig rugdalják a kapunak olyan döntülésekkel, hogy belerezegnek a toronyban a harangok, odabent keresztelő ceremónia zajlik, kijönnek a püspökök meg három tábornok, azt hiszed, hogy a gyerekek most megkapják a magukét, de csak annyi történik, hogy az egyik püspök szórakozottan megsimogat-

Az arabiai sivatagban (2003)

ja az egyik gyerek buksiját: ez is Róma.

– *Kréta is legalább ennyire hatott rád. Spanyolország, Róma, Kréta: mind dél, mind mediterrán. Északról nem nagyon írtál. A délhez való vonzódás, a Mediterráneumban való otthonlét szerinted személyiségfüggő, vagy egyszerűen az az élhető táj, az az élhető élet?*

– DUBY, BRAUDEL vagy ATTENBOROUGH sem kell hozzá, hogy ki merjük jelteni: nekünk Európában ez az első éden. De nyilván személyiségfüggő is: szeretem a lustaságukat, a felelőtlenségüket és azt, hogy közben ez a látszólag lusta, hányaveti déli népség adta a világnak a görög kultúrát, a latinrómai kultúrát, a reneszánsz festészetet, a tudományt, a filozófiát. Elömlő, mérhetetlen gazdagsága a tudásnak, színeknek, a kedélynek, a hagyománynak – szigorúság nélkül. Ez az övök.

– *Tárcanovelláid válogatása 2012-ben jelent meg. Hogyan állt össze a kötet: mi alapján került be egy írás vagy miért maradt ki?*

– Két-háromszáz írásból válogattam ki hatvanat. Azokat, amelyeknél nem számít, miféle újságban, napilapban jelentek meg. Amiknek nincs aktualitásuk. Én magam is unom mások önmérséklet hiányáról tanúskodó publicisztikai kötetét. Nem akartam olyat, amitől fanyalognék, ha másé.

– *Számtalan albumot adottál ki. Ezeket is az írói életmű részének tekinted?*

– Egyiket sem tagadom meg, de igazán fontosnak a *Cigányok* és a judaisztika-kötet, az *Írd fel házad kapujára* szövegét tartom. Meg a Trianon-könyv képeit. A többi felejtethető. De miért is ne vallanám be, hogy ezek a képeskönyvek tíz éven át úgy működtek, mintha munkahelyem lenne. Ez volt a keresetem. Mert sokat hoztak a konyhára. Az viszont valóban fontos volt, hogy az összetett, nagyon terhelő, kontinenseken átvélő zsidó és cigány kultúrhistoriát átengedjem magamon, és úgy írjam meg. Mindkét könyvhöz hozzá kellett adnom magamat is. Az a kettő nem az ismert dolgok feltupírozása, ügyes és látványos tálalása. Azokért, ha egyszer kiderülne, hogy gyöngék, akkor is tudnám, hogy megkínlódtam.

– *Miért írsz?*

– Hogy egy olyan szeletet vágjak ki a bennem és körülöttem lévő, olykor kaotikusnak látszó világból, amiben minden a helyén van. Arányteremtés és rendcsinálás az írás. A lehető legszabadabb valami. Csak a saját törvényeid és a szakma törvényei számítanak. Illetve az a dolog, amiről inkább egy költőt kellene kérdezni, mivel az leginkább a poétika nyelvén fogalmazható meg. Nevezzük ihletnek.

Péntek Orsolya